

Social Cohesion and Development

Vol 17, No 2 (2022)

No 34

Social Cohesion and Development
Biannual Scientific Review,
Autumn 2022, volume 18, issue 2

Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη
34 Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση,
Φθινόπωρο 2022, τόμος 18ος, τεύχος 2

ARTICLES
Άρθρα

Antigone Lyberaki, Platon Tinios, Thomas Georgiadis, Living through two crises: A preliminary investigation of resilience among older Europeans

Antonios Kostas, Social Entrepreneurship and Local Development. Case study of the Limited Liability Social Cooperative of Kavala

Marianthi Kotea, Municipal welfare in 19th century Greece

Costas Passas, A contribution to the economic and historical debate on social classes: an empirical investigation of the productive and unproductive labour categories in Greece from 1987 to 2020

RESEARCH
Έρευνα

Ensuring Continuity in Education for Refugee - Continugee – A report of the 2nd Learning Teaching Training Activity (**Stavros Pantazopoulos, Yiannis Roussakis**)

BOOK REVIEWS
Βιβλιοκριτικές

Χρίστος Παπαθεοδώρου & Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, *Τα οικονομικά της κοινωνικής πολιτικής (Κώστας Πασσάς)*, Δουργκούνας Γιώργος, *Η εκπαιδευτική πολιτική για τη διά βίου μάθηση: Εξευρωπαϊσμός και (ανα)παραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων (Ελένη Πρόκου)*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΝΙΚΟΣ

Δουργκούνας Γιώργος Η εκπαιδευτική πολιτική για τη διά βίου μάθηση: Εξευρωπαϊσμός και (ανα)παραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων

Ελένη Πρόκου

doi: [10.12681/scad.32256](https://doi.org/10.12681/scad.32256)

Copyright © 2022, Ελένη Πρόκου



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Πρόκου Ε. (2024). Δουργκούνας Γιώργος Η εκπαιδευτική πολιτική για τη διά βίου μάθηση: Εξευρωπαϊσμός και (ανα)παραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων. *Social Cohesion and Development*, 17(2).
<https://doi.org/10.12681/scad.32256> (Original work published December 4, 2022)

Χρίστος Παπαθεοδώρου & Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος

Τα Οικονομικά της κοινωνικής πολιτικής

Αθήνα, Εκδόσεις Διόνικος, 2020

Ο συλλογικός τόμος με θέμα τα οικονομικά της κοινωνικής πολιτικής που επιμελούνται ο Χρίστος Παπαθεοδώρου και ο Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος αποτελεί μια ιδιαίτερα χρήσιμη συμβολή στη βιβλιογραφία της κοινωνικής πολιτικής. Σκοπός των συγγραφέων είναι ο τόμος αυτός να αποτελέσει ένα διδακτικό εγχειρίδιο επιλεγμένων θεμάτων της οικονομικής επιστήμης, των οποίων η κατανόηση κρίνεται κρίσιμη για φοιτητές κοινωνικών επιστημών. Παράλληλα, ο τόμος αυτός έχει απεύθυνση και προς το μη ειδικό κοινό καθώς πραγματεύεται με εισαγωγικό τρόπο σειρά θεμάτων τα οποία απασχολούν τη δημόσια συζήτηση. Προς την κατεύθυνση αυτή η παρουσίαση των ζητημάτων γίνεται με τρόπο που δεν δίνει έμφαση σε μαθηματικές διατυπώσεις και τεχνικές και συνεπώς με σχετική ευκολία εισάγει τον αναγνώστη στο υπό διαπραγμάτευση θέμα. Τέλος, είναι κρίσιμο να τονίσουμε ότι, αποτελεί σταθερή και ιδιαίτερη μέριμνα των συγγραφέων να μην ταυτίζουν την οικονομική επιστήμη με την κυρίαρχη νεοκλασική σχολή, αλλά να παρουσιάζουν και άλλες εναλλακτικές, ετερόδοξες και ριζοσπαστικές οπτικές συμβάλλοντας έτσι στην πλουραλιστική παρουσίαση του αντικειμένου.

Η ύλη του τόμου χωρίζεται 14 κεφάλαια τα οποία εκτιμούμε ότι μπορούν να ομαδοποιηθούν σε 3 ενότητες. Η πρώτη ενότητα που εκτείνεται στα κεφάλαια 1 έως 3, διαμορφώνει το μεθοδολογικό και θεωρητικό πλαίσιο της ανάλυσης που θα ακολουθήσει και περιλαμβάνει τις συμβολές των Σακελλαρόπουλου, Μαυρουδέα και Παπαθεοδώρου. Το ζήτημα που διαπερνά και ενοποιεί τα τρία πρώτα κεφάλαια είναι αυτό της σχέσης του κράτους με την αγορά. Ο Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος εξετάζει ειδικά τη σχέση ανάμεσα στη θεσμική διάσταση της κοινωνικής πολιτικής και τον ανταγωνισμό και, ακολουθώντας τον Esping-Andersen, διατυπώνει την ανάγκη για προσδευτική αποεμπορευματοποίηση τελικά της ίδιας της εργασίας. Ο Σταύρος Μαυρουδέας παρουσιάζει τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στα δύο κύρια ρεύματα στην ιστορία της οικονομικής σκέψης: την πολιτική οικονομία και τα οικονομικά, κάνοντας ειδική αναφορά στην αντίληψη για το κράτος των επιμέρους ρευμάτων της κλασικής πολιτικής οικονομίας και του μαρξισμού από τη μία και των νεοκλασικών οικονομικών και του κεϋνσιανισμού από την άλλη. Τέλος, ο Χρίστος Παπαθεοδώρου εξετάζει τους όρους με τους οποίους το κράτος υποχρεώνεται να παρεμβαίνει στην αγορά ακόμα και υπό την οπτική της νεοκλασικής θεωρίας. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στις έννοιες της αποτυχίας της αγοράς, των δημοσίων αγαθών και των εξωτερικότητας, ενώ στη συνέχεια αναπτύσσονται οι βασικές υποθέσεις των οικονομικών της ευημερίας.

Η δεύτερη ενότητα εκτείνεται στα κεφάλαια 4 έως 11, αποτελεί το κύριο σώμα του τόμου, και ως αντικείμενο της έχει την εξέταση θεμάτων της οικονομικής επιστήμης που σχετίζονται με την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής. Βασικό χαρακτηριστικό όλων των κεφαλαίων αυτής της ενότητας είναι η ταυτόχρονη έμφαση τόσο στη μικροοικονομική θεμελίωση του πεδίου που πραγματεύονται, όσο και σε μια θεσμική προσέγγιση η οποία δίνει έμφαση στη διαμόρφωση και ιστορική εξέλιξη των σχετικών θεσμών, αλλά και στην ιστορία των ίδιων των εννοιών. Καθώς τα πεδία τα οποία εξετάζονται περιλαμβάνουν μια ιδιαίτερα ευρεία δέσμη εννοιών δεν θα επιδιώξουμε να παρουσιάσουμε παρά σε αδρές γραμμές τα περιεχόμενα και τα κύρια προς διαπραγμάτευση ζητήματα. Σημειώνουμε ότι κατά την εκτίμησή μας η ενότητα αυτή θα κέρδιζε σε συνοχή αν οι επιμέρους συμβολές περιόριζαν τη γενική μεθοδολογική τους τοποθέτηση, καθώς αυτή παρά τις επιμέρους διαφορές σε μεγάλο βαθμό ταυτίζεται, και επικέντρωναν αντίθετα στο υπό διαπραγμάτευση ζήτημα. Η διατύπωση αυτή δεν

αναιρεί τις επιμέρους μεθοδολογικές διαφοροποιήσεις που εμφανίζουν οι συγγραφείς, αλλά σκοπό έχει να καταδείξει τη δυνατότητα ακόμα βαθύτερης ενοποίησης του αντικείμενου του τόμου αυτού.

Ειδικότερα, στο Κεφάλαιο 4 ο Χρίστος Παπαθεοδώρου παρουσιάζει συνοπτικά την μεθοδολογία της ανάλυσης κόστους – οφέλους ως εργαλείου αξιολόγησης κοινωνικών προγραμμάτων και πολιτικών. Το κεφάλαιο αυτό παρά τον τεχνικό χαρακτήρα του διακρίνεται για την απλότητα και την αμεσότητα με την οποία παρουσιάζει τις έννοιες που πραγματεύεται, καθώς και για τον πρακτικό χαρακτήρα του. Στο κεφάλαιο 5 ο Χρίστος Παπαθεοδώρου εξετάζει τους διαφορετικούς ορισμούς και μέτρα για τον υπολογισμό της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη διατύπωση ορισμών οι οποίοι να έχουν άμεση εφαρμογή στην εμπειρική έρευνα και μελέτη. Στο κεφάλαιο 6 η Μαρία Καραμεισίνη εξετάζει τη διαπραγμάτευση του ζητήματος της ανεργίας από διαφορετικές σχολές οικονομικής σκέψης. Σημαντικό διδακτικό ενδιαφέρον έχει η διατύπωση της τυπολογίας του φαινομένου και κατ' επέκταση η εξέταση διαφορετικών πολιτικών αντιμετώπισης της ανεργίας ανάλογα με το είδος της ανεργίας. Στο κεφάλαιο 7 ο Γιώργος Συμεωνίδης παρουσιάζει συνοπτικά τους δύο κύριους τύπους συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης: το κεφαλαιοποιητικό και αναδιανεμητικό σύστημα. Στο κεφάλαιο 8 οι Χαράλαμπος Οικονόμου, Δάφνη Καϊτελίδου και Όλγα Σίσκου παρουσιάζουν μια θεσμική και μικροοικονομική προσέγγιση των οικονομικών στον τομέα της υγείας. Ειδικότερα, η ζήτηση για υπηρεσίες υγείας εξετάζεται υπό την οπτική του συμπεριφορικού μοντέλου του Andersen, η προσφορά μέσω του τυπικού μικροοικονομικού υποδείγματος, ενώ η θεσμική διάσταση αποκτά κύριο ρόλο στο μακρο επίπεδο. Στο κεφάλαιο 9 οι Γιώργος Παπακωνσταντίνου και Μαριλού Ιωακειμίδη εξετάζουν τα οικονομικά της εκπαίδευσης δίνοντας έμφαση τόσο στη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, όσο και στα θεσμικά χαρακτηριστικά του τομέα της εκπαίδευσης. Στο κεφάλαιο 10 οι Νίκος Κουραχάνης και Χρίστος Παπαθεοδώρου εξετάζουν διαστάσεις της στεγαστικής πολιτικής δίνοντας έμφαση στην παρουσίαση των εναλλακτικών πολιτικών και μέτρων που μπορούν να εφαρμοστούν στο πεδίο αυτό. Τέλος στο κεφάλαιο 11 οι Στέλλα Καραγιάννη και η Μαρία Πεμπεντζόγλου εξετάζουν το κόστος που προκύπτει από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος ως μορφή εξωτερικότητας.

Η τρίτη ενότητα εκτείνεται στα κεφάλαια 12 έως 15 και έχει ως κεντρικό της αντικείμενο την εξέταση εναλλακτικών προσεγγίσεων της οικονομική πολιτικής από τη σκοπιά της κοινωνικής πολιτικής. Ειδικότερα, στο κεφάλαιο 12 η Σοφία Αδάμ εξετάζει το ζήτημα της διαμόρφωσης μια κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται ο οικονομικός και κοινωνικός ρόλος του μη κερδοσκοπικού τομέα της οικονομίας, στα πλαίσια μιας πλουραλιστικής προσέγγισης για την οικονομική επιστήμη, η οποία ενισχύεται από τις οπτικές των ετερόδοξων και φεμινιστικών προσεγγίσεων καθώς και της πολιτικής επιστήμης. Στο κεφάλαιο 13 η Στέλλα Καραγιάννη και η Μαρία Πεμπεντζόγλου εξετάζουν κριτικά το ιστορικό των συμπράξεων δημοσίου και ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ) στην Ελλάδα διακρίνοντας ότι σε γενικές γραμμές οι ΣΔΙΤ έχουν συμβάλει στον περιορισμό της δημόσιας παρέμβασης σε κρίσιμοι τομείς της κοινωνικής πολιτικής, καθώς και στην εκχώρηση δημόσιας περιουσίας στο ιδιωτικό κεφάλαιο. Τέλος στο κεφάλαιο 14 ο Ιωάννης Βαβούρας και η Χαρά Βαβούρα εξετάζουν τη σχέση ανάμεσα στην κοινωνική και την οικονομική ανάπτυξη διατυπώνοντας τη θέση ότι κρίσιμο ρόλο για την ύπαρξη θετικής σχέσης ανάμεσα στην οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη έχει το σύστημα διακυβέρνησης, και ειδικά ο περιορισμός της έκτασης του φαινομένου της διαφθοράς.

Εν κατακλείδι ο συλλογικός τόμος τον οποίο επιμελούνται οι Παπαθεοδώρου και Σακελλαρόπουλος μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο διδακτικό εγχειρίδιο εισάγοντας τους φοιτητές, αλλά και το πλατύ αναγνωστικό κοινό, στα οικονομικά της κοινωνικής πολιτικής με τρόπο που ξεπερνά την μεθοδολογική μονομέρεια της νεοκλασικής θεωρίας χωρίς όμως να υστερεί σε μεθοδολογική σαφήνεια.

Δουργκούνας Γιώργος

Η εκπαιδευτική πολιτική για τη διά βίου μάθηση: Εξευρωπαϊσμός και (ανα)παραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων

Αθήνα, ΕΚΚΕ, 2021

Στο εν λόγω βιβλίο, ο Γιώργος Δουργκούνας μας προσφέρει την πιο εμπειριστατωμένη και εις βάθος ανάλυση της εξέλιξης της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες, μεταβαίνοντας από το ευρωπαϊκό στο εθνικό επίπεδο, χρησιμοποιώντας κυρίως ποιοτικές αλλά και ποσοτικές προσεγγίσεις.

Θέτοντας ως σκοπό της έρευνάς του τη διερεύνηση των επιδράσεων της ευρωπαϊκής πολιτικής για τη διά βίου μάθηση στις σχετικές πολιτικές στην Ελλάδα, καθώς και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας (ως προς την επίτευξη των στόχων της οικονομικής αποτελεσματικότητας και της διασφάλισης της κοινωνικής συνοχής) των πολιτικών για τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση στη χώρα μας, προσεγγίζει κριτικά τόσο τις ευρωπαϊκές όσο και τις ελληνικές πολιτικές για τη διά βίου μάθηση.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη, που αντιστοιχούν στη διάκριση μεταξύ της ποιοτικής βιβλιογραφικής έρευνας που χαρακτηρίζει το περιεχόμενο του πρώτου και του δεύτερου μέρους, και της ποσοτικής προσέγγισης που χαρακτηρίζει το περιεχόμενο του τρίτου μέρους, με άμεση ωστόσο επικοινωνία μεταξύ της θεωρίας που αναπτύσσεται στα δύο πρώτα μέρη και της συλλογής και ανάλυσης των ποσοτικών δεδομένων που παρουσιάζονται στο τρίτο μέρος του βιβλίου.

Όσον αφορά στο πρώτο μέρος, ο συγγραφέας προσφέρει μια κοινωνιολογική ανάλυση των εννοιών της απασχολησιμότητας και της κοινωνικής συνοχής, σε σχέση με το ρόλο της διά βίου μάθησης στην επίτευξή τους (Κεφάλαιο 1: Το περιεχόμενο της έννοιας της απασχολησιμότητας και η σύνδεσή της με την επίτευξη της οικονομικής αποτελεσματικότητας και Κεφάλαιο 2: Προσεγγίσεις για την κοινωνική διάσταση της ευρωπαϊκής πολιτικής για τη διά βίου μάθηση), ενώ στη συνέχεια προσεγγίζει το ζήτημα της συμμετοχής των ενηλίκων στη διά βίου μάθηση από την οπτική της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης ενηλίκων (Κεφάλαιο 3: Το περιεχόμενο της έννοιας της διά βίου μάθησης και η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης ενηλίκων).

Το θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύσσεται στο πρώτο μέρος του βιβλίου προσφέρεται, έτσι, για την ανάλυση και ερμηνεία τόσο των ευρωπαϊκών όσο και των ελληνικών πολιτικών για τη διά βίου μάθηση, όπως αυτές αναπτύσσονται στο δεύτερο μέρος. Συγκεκριμένα, προσεγγίζονται κριτικά (υπό το πρίσμα του θεωρητικού πλαισίου που αναπτύχθηκε στο πρώτο μέρος του βιβλίου) οι ευρωπαϊκές πολιτικές για τη διά βίου μάθηση (Κεφάλαιο 4: Η εξέλιξη και το περιεχόμενο της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής για τη διά βίου μάθηση και οι μηχανισμοί εξευρωπαϊσμού των εθνικών εκπαιδευτικών πολιτικών). Στη συνέχεια, καταδεικνύεται η μεταφορά πολιτικής από την Ευρωπαϊκή Ένωση στην Ελλάδα, αναφορικά με την ανάπτυξη των πολιτικών για τη διά βίου μάθηση στη χώρα μας, με έμφαση στην εξέλιξη της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης (Κεφάλαιο 5: Η εκπαιδευτική πολιτική για τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση στην Ελλάδα), τόσο μέσα από την ανάλυση των μεταρρυθμίσεων όσο και μέσα από την ανάλυση περιεχομένου του λόγου των πολιτικών διαδοχικών κυβερνήσεων.

Το θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύσσεται στο πρώτο μέρος του βιβλίου προσφέρεται επίσης για τη συλλογή, επεξεργασία και ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων από την Έρευνα Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Adult Education Survey), σε μια προσπάθεια να ελεγχθεί η επίτευξη των κεντρικών στόχων της οικονομικής αποτελεσματικότητας και της διασφάλισης της κοινωνικής συνοχής στην Ελλάδα, μέσω της συμμετοχής των ανέργων στη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση. Η ανάλυση των ποσοτικών

δεδομένων στο τρίτο μέρος του βιβλίου (Κεφάλαιο 6: Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης στην Ελλάδα) έρχεται έτσι να ενισχύσει τη βασική θέση του συγγραφέα, όπως αυτή διατυπώνεται και στα προηγούμενα μέρη του βιβλίου, περί της αντιφατικότητας των εν λόγω στόχων, αλλά και της μη δυνατότητας επίτευξής τους στο πολιτικο-οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο της Ελλάδας.

Πιο αναλυτικά, μέσα από τη συγγραφή του παρόντος βιβλίου, ο Γιώργος Δουργκούνας υποστηρίζει ότι η εκπαιδευτική πολιτική για τη διά βίου μάθηση στην Ελλάδα ακολούθησε τις διεργασίες σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποδίδοντας έμφαση στον στόχο της απασχολησιμότητας του εργατικού δυναμικού για λόγους οικονομικής ανταγωνιστικότητας, παράλληλα με τη μείωση των κρατικών δαπανών για την κοινωνική προστασία, ακολουθώντας έτσι την επικρατούσα ορθολογικότητα του νεοφιλελευθερισμού. Αν και η ευρωπαϊκή πολιτική για τη διά βίου μάθηση σταθερά διατείνεται ότι οι στόχοι της απασχολησιμότητας και της διασφάλισης της κοινωνικής συνοχής είναι συμπληρωματικοί, εν τέλει οι στόχοι αυτοί είναι αντιφατικοί, καθώς νομιμοποιείται ο αποκλεισμός των ατόμων που δεν ακολουθούν την ορθολογικότητα της ελεύθερης αγοράς και συσκοτίζονται οι ήδη υπάρχουσες ανισότητες, ενώ ταυτόχρονα δεν λαμβάνεται υπόψη η μακροοικονομική συγκυρία. Ωστόσο, οι ελληνικές κυβερνήσεις υιοθέτησαν την ευρωπαϊκή πολιτική για τη διά βίου μάθηση, ως απόρροια της έλλειψης ενός συνεκτικού και συστηματικού στρατηγικού σχεδίου για την ανάπτυξη της διά βίου μάθησης στη χώρα μας, το οποίο να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Η άκριτη μεταφορά πολιτικής από το επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα - όσον αφορά στις πολιτικές για τη διά βίου μάθηση - δεν οδήγησε τελικά στην επίτευξη των δύο (ούτως ή άλλως αντιφατικών) στόχων της απασχολησιμότητας και της κοινωνικής συνοχής. Η αντιφατική σχέση οικονομικής αποτελεσματικότητας και κοινωνικής συνοχής επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων της Έρευνας Εκπαίδευσης Ενηλίκων, που κατέδειξαν ότι οι πολιτικές για τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση στην Ελλάδα, πριν και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, δεν συνέβαλαν στη βελτίωση της απασχολησιμότητας των ανέργων και στη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ανέργων επέδρασαν καταλυτικά στη συμμετοχή τους στη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και στις εκπαιδευτικές τους στρατηγικές, ενώ εξηγούσαν τα εμπόδια που αντιμετώπιζαν αναφορικά με αυτή τους τη συμμετοχή. Παράλληλα, υπήρχαν ενδείξεις ότι η συμμετοχή των ανέργων στη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση είχε πενιχρά αποτελέσματα όσον αφορά στην ένταξή τους στην απασχόληση. Έτσι, λοιπόν, η έμφαση που αποδόθηκε στη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση για την αντιμετώπιση της ανεργίας υποβάθμισε περαιτέρω τον (ήδη υπολειμματικό) χαρακτήρα της κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα.

Ελένη Πρόκου

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών